

Tartu Ülikool
Psühholoogia instituut

Kai Kaljumäe
EESTI LASTE KÕNE ARENGUST 16-30 KUU VANUSTE LASTE NÄITEL
Magistritöö

Juhendaja prof. Tiia Tulviste
Läbiv pealkiri: Eesti laste kõne areng

Tartu 2010

Kokkuvõte

Töös uuritakse 16-30 kuu vanuste Eesti laste sõnavara suurust ja ülesehitust, kasutades selleks MacArthuri suhtlemise arengu testi vanema vanuserühma versiooni. Samuti uuritakse sõnavara mõjutavaid tegureid (sugu, sünnijärjekord ja laste arv peres, vanemate haridustase, elukoht, koduväline lapsehooldus) ning soostereotüüpset sõnakasutust. Tüdrukutel, esmasündinutel, üksiklastel ja linnalastel on suurem sõnavara. Sealjuures ilmnevad ka mõned sisulised erinevused (liikuvaid objekte tähistavad sõnad poistel ning sotsiaalsete situatsioonidega seonduv hiljem sündinutel ja suuremate perede lastel). Kõrgema haridustasemega isade lastel oli väiksem sõnavara. Emalt mitte pärinev lapsehooldus avaldab sõnavara suurusele positiivset mõju sõltumata sellest, kas laps sattus sinna esimesel eluaastal või hiljem.

Märksõnad: sõnavara, 16-30 kuu vanused lapsed, MacArthuri test, soolised erinevused, elukoht, lasteaia mõju

Abstract

Size and composition of the vocabulary of 16-30 months old Estonian children is assessed, using the CDI: Toddler version. Influence of different factors (gender, birth order, number of children in family, parents' education, ecological setting, nonmaternal care) and gendered vocabulary is also observed. Girls, firstborns, only children and town children have bigger vocabularies and some qualitative differences appear as well (moving objects for boys and words related to social situations for later-borns and children from bigger families). Children of fathers with higher education have smaller vocabularies. Nonmaternal care has a positive influence on vocabulary size regardless of whether it began before or after the child's first birthday.

Key Words: vocabulary, 16-30 months old children, CDI, gender differences, ecological setting, influence of day care

Sissejuhatus

Magistritöö eesmärgiks on uurida 16-30 kuu vanuste Eesti laste sõnavara suurust ja ülesehitust, kasutades selleks MacArthuri suhtlemise arengu testi (*MacArthur Communicative Development Inventories*) vanemale vanuserühmale mõeldud versiooni. Ühtlasi uuritakse ka, kuidas mõjutavad sõnavara suurust ja koostist laste sugu, vanus, sünnijärjekord ning õdede ja vendade arv. Samuti uuritakse vanemate haridustaseme, pere elukoha ja koduvälise lastehoolduse mõju.

Laste sõnavara ülesehitus, soolised erinevused ja soostereotüüpne sõnakasutus

Senised uurimused poiste ja tüdrukute erineva lingvistilise võimekuse osas on andnud vastandlikke tulemusi. Uurides kaksikutepaare, leidsid Galsworthy, Dionne, Dale ja Plomin (2000), et tüdrukud edestasid poisse küll nii verbaalse kui ka mitteverbaalse võimekuse osas, kuid soolised erinevused selgitasid üldisest varieeruvusest ainult väikese osa. Longituuduurimuses 1,1-6,1- aastaste lastega leidsid Bornstein, Hahn ja Haynes (2004a), et erinevused laste kõne arengus olid suuremalt jaolt individuaalsed ning selles osas arenes nii poiste kui ka tüdrukute kõne ühtviisi stabiilselt. Vanusevahemikus 2-5 aastat võis märgata tüdrukute pidevat edu poiste ees, kuid seda ei juhtunud ei nooremate ega vanemate laste puhul (Bornstein jt, 2004a). Hyde ja Linn tegid oma metaanalüüsis (1988) kokkuvõtte 165 varem ilmunud uurimusest ning jõudsid järeldusele, et soolised erinevused on üldiselt küll väikesed, kuid kui need ilmnevad, on need enamjaolt tüdrukute kasuks.

Wehberg, Vach, Bleses, Thomsen, Madsen ja Basbøll (2008a,b) viisid läbi kaks longituuduurimust, mille käigus uuriti 22 kuu jooksul MacArthuri suhtlemise arengu testi abil Taani lapsi, kelle vanus testimise vältel oli 8-30 kuud. Uurimuste eesmärgiks oli välja selgitada, millal ja millised sõnad laste sõnavarasse lisanduvad ning kas poiste ja tüdrukute puhul võib tähendada soole stereotüüpsete sõnade ja sõnarühmade eeliskasutamist. Kokkuvõtlikult võib öelda, et uurimuses osalenud tüdrukud kasutasid poistest sagedamini ja ajaliselt varem sõnu, mis on seotud hoolitsemisega (ja objektidega, mille eest hoolitseda saab), samuti nimetasid tüdrukud rohkem inimeste, sotsiaalsete suhete ja imiteerimisega seotud sõnu. Poisid seevastu eelistasid rääkida rohkem igasugustest tegevustest ning objektidest, mis liiguvad ja teevad häält (nt „buss“) või mida neil on võimalik ise mõjutada (nt „uks“) (Wehberg jt. 2008b).

Wehberg jt (2008a,b) jagasid oma uurimustes laste poolt kasutatavad sõnad kategooriatesse nominaalid ja mittenominaalid, mis vastavad MacArthuri testi nimisõnade ja

hääliitsuste ning muude sõnade (nt tegusõnad, määrsõnad) kategooriatele. Tüdrukud edestasid poisse nii nominaalide kui ka mittenominaalide kasutamise poolest, samuti oli nende sõnavara suurem poiste sõnavarast üldiselt.

Stennes, Burch, Sen ja Bauer (2005) viisid samuti läbi longituuduurimuse, mille käigus testiti lapsi 13, 18, 24, 30 ja 36 kuu vanuses, selgitamaks, kas poiste ja tüdrukute sõnavaras võib eristada selliseid sõnu, mille eeliskasutamine ühest soost laste poolt võiks olla tingitud sootüüpilisest sotsialiseerimisest. Märgid soolistest erinevustest võivad ilmned juba lapse esimese eluaasta lõpus ning on ajas küllaltki stabiilsed (Bornstein jt 2004a). Rheingold ja Cook (1975) leidsid, et füüsiline keskkond, milles laps üles kasvab (nt mänguasjade valik) sõltub suuresti tema soost ning sellega määratakse juba lapse varases eas, milliste objektide (ja sõnadega) ta suurema tõenäosusega kokku puutub. Lisaks erinevatele mänguasjadele võib sotsialiseerimist mõjutada ka vanemate suhtlemisstiil, kui nad lastega mängivad. O'Brien ja Nagle'i uurimuses mängudest soostereotüüpsete ja neutraalsete mänguasjadega (1987) selgus, et kui tegemist oli „tüdrukute“ mänguasjadega, rääkisid vanemad ise rohkem ja ootasid ka oma lastelt, et nad palju räägiksid; neutraalsete mänguasjade puhul piirdus vanemate keelekasutus eelkõige funktsionaalse keelega (nt kiitus ja direktiivid). O'Brien ja Nagle (1975) märgivad, et „poiste“ mänguasjadega mängides ei rääkinud vanemad lastega aga kuigi palju. Caldera, Huston ja O'Brien (1989) lisavad, et rääkides „poiste“ mänguasjadest eelistavad vanemad kasutada lapse jaoks mitteinformatiivseid hääliitsusi (nt autosignaali imiteerimine).

Stennesi jt (2005) arvates võib eeldada, et sõnad ja sõnarühmad, mida vanemad eelistavad kasutada sõltuvalt oma lapse soost, kirjeldavad näiteks lapsega samast soost inimesi, omastavaid asesõnu (näiteks inglise keeles kasutatavad „his“ ja „her“) ning „poiste“ ja „tüdrukute“ mänguasju. Nende uurimuse käigus selgus, et võrreldes vastassoole iseloomulike sõnadega eelistasid nii poisid kui tüdrukud kasutada sõnu, mida autorite arvates võis pidada soostereotüüpseks, kuigi testimise hilisemates faasides muutusid sellised erinevused väiksemaks ja laste sõnavara hakkas järjest rohkem sisaldama vastassoole stereotüüpseid ja sooneutraalseid sõnu (Stennes jt., 2005).

Uurides 20 kuu vanuste Argentina, Itaalia ja USA laste sõnavara ülesehitust erinevate sõnarühmade (nt tegusõnad, nimisõnad, omadussõnad) kaudu, leidsid Bornstein ja Cote (2004), et tüdrukud edestasid oma sõnavara suuruse poolest poisse kõikides kategooriates ning selline erinevus oli riigiti universaalne. Samas märgivad autorid, et tegemist on küllaltki homogeense valimiga (kõigi kolme riigi lapsed olid oma vanuse, sünnijärjekorra ja perekonna sotsiaalmajandusliku olukorra poolest sarnased), mistõttu peaks tulemuste üldistamisel olema ettevaatlik.

Lapsevanemate haridustase

Kui sügav vaesus välja arvata, avaldab sotsiaalmajandusliku staatuse komponentidest laste kõne arengule kõige suuremat mõju nende vanemate haridustase (Hoff, 2003). Snow, Blauw ja Van Roosmalen (1979, viidatud: Hoff, 2003) kirjutavad, et erineva sotsiaalmajandusliku staatusega pered võivad üksteisest erineda selle poolest, kui palju väärtustatakse lapse jutukust või kui palju lapsega üldse räägitakse. Kõrgema keskklassi emade kõne oma lastele sarnaneb rohkem toetavale sotsiaalsele kontekstile kui töölisklassi emade kõne, see on vähem direktiivne ning emad arvestavad rohkem oma lapse panusega vestluses (Hoff-Ginsberg, 1991). Mõõtes laste sõnavara suurust kümnenädalase intervalliga, selgus, et kõrgema sotsiaalmajandusliku staatusega perede laste sõnavara kasvas teistega võrreldes kiiremini (Hoff, 2003). Dollaghan, Campbell, Paradise, Feldman, Janosky, Pitcairn ja Kurs-Lasky (1999) leidsid, et emade haridustaseme ja kolmeaastaste laste spontaanse kõne mahu vahel on lineaarne seos.

Uurides lapsevanemate haridustaseme mõju laste sõnavara suurusele (Tulviste, 2007), on leitud, et kõrgharidusega emade 9-16 kuu vanused lapsed räägivad statistiliselt oluliselt rohkem kui keskharidusega emade samas vanuses lapsed. 16-30 kuu vanuste laste sõnavara on suurem juhul, kui nende isadel on kõrgharidus, võrreldes nende lastega, kelle isadel on keskharidus või kes uurimuse käigus oma haridustaset ei avalikustanud.

Elukoht

Sõltuvalt elukeskkonnast võivad lapsevanemate väärtushinnangud ja uskumused olla kahesugused: ühelt poolt on väiksemates asulates elavad inimesed konventsionaalsemad, samas kui linnainimesed puutuvad suurema tõenäosusega kokku uudsete ideedega. Teisalt võivad aga piirkondlikud erinevused homogeensemaks muutuva informatsiooni ja standardiseeritud koolihariduse tõttu hoopis väheneda (Coleman, Ganong, Clark ja Madsen, 1989). Nende uurimusest selgus, et maal elavate laste vanemad väärtustasid linnalaste vanematest rohkem lapse intellektuaalset ja emotsionaalset arengut, mis võib olla osaliselt tulenev asjaolust, et suur osa uurimuses osalenud maaperekondadest elasid teistest eemal. Seetõttu veetsid lapsed rohkem aega oma vanematega ning neid õpetati rohkem. Uurimuses osalenud linnavanemad pöörasid aga seevastu rohkem tähelepanu oma laste sotsiaalsele arengule. Coleman jt (1989) arvavad, et selle põhjuseks võib olla linnaelanike suurem mobiilsus ja väiksem seotus üksteisega, mistõttu suhtlemine nõuab suuremat kompetentsust

Williams, Soetjiningsih ja Williams (2000) leiavad aga, et linnas elavate laste emadel on oma laste verbaalse võimekuse osas suuremad ootused kui maapiirkondades elavate laste emadel. Samuti usuvad linnalaste emad, et nad suudavad oma laste arengut rohkem mõjutada ning võrreldes maalaste emadega hakkavad nad laste kasvatamisel varem kasutama erinevaid keelealaseid tegevusi, nagu näiteks lapsega rääkimine ja koos raamatu lugemine (Williams jt, 2000). Sellest järelduvalt eeldasid Bornstein ja Cote (2004), et lisaks emakeele iseärasustest tingitud erinevustele laste sõnavaras, võivad erinevused ilmneda ka erinevas keskkonnas elavate laste kõnes. Oma uurimuses 20 kuu vanuste Itaalia, Argentina ja USA linna- ja maalastega (2004) leidsid nad, et nii Argentinas kui ka USA-s edestasid linnalapsed oma sõnavara suuruse osas olulisel määral maapiirkondades elavaid lapsi ning Itaalia maalapsed rääkisid oluliselt rohkem kui Argentina maalapsed. Kõigi kolme riigi puhul ütlesid linnalapsed rohkem nimisõnu ja omadussõnu, samuti nimetasid nad rohkem õues asuvaid objekte ja kohti. Lisaks nimetasid Itaalia lapsed rohkem inimestega seotud sõnu kui USA lapsed. Itaalia maalapsed ütlesid rohkem tegusõnu kui Itaalia linnalapsed ning oluliselt rohkem nimisõnu, verbe ja omadussõnu kui Argentina ja USA maalapsed. Argentinas edestasid linnalapsed kõikide kategooriate puhul maalapsi (Bornstein ja Cote, 2004).

Õdede ja vendade olemasolu ning sünnijärjekord

Õdede ja vendade mõju lapse kõne arengule võib olla kahesugune: ühelt poolt tähendab see, et lapsevanemal on ühe konkreetse lapsega suhtlemiseks vähem võimalusi, teisalt kompenseerib selle osaliselt õdede ja vendadega suhtlemine (Berglund, Eriksson ja Westerlund, 2005). Samas on vanemate laste kõne noorematele siiski erinev lapsevanema kõnest (Dunn ja Kendrick, 1982, viidatud Berglund jt 2005) ning hiljemsündinud lastega suheldes üritavad nende emad neid esiklastega võrreldes vähem rääkima õhutada (Jones ja Adamson, 1987).

Pine (1995) võrdles üheksa perekonna esiklaste sõnavara nende hiljem sündinud õdede või vendade sõnavaraga. Kuigi esmasündinud jõudsid varem oma viiekümnenenda sõnani, oli nende edumaa sajanda sõna juures kadunud ning Pine'i (1995) sõnul on erinevused esimesena ja hiljem sündinud laste kõnes pigem kvalitatiivsed kui kvantitatiivsed. Sarnastele järeldustele jõudsid ka Jones ja Adamson (1987), kes leidsid, et hiljem sündinud lapsed kasutavad rohkem sotsiaalselt regulatiivset kõnet. Kvantitatiivsed erinevused esimesena sündinud laste kasuks ilmnesisid Berglundi jt (2005) uurimusest 18 kuu vanuste lastega, kuid samas selgus, et laste sool oli sõnavara suurusele suurem mõju kui sünnijärjekorral. Bornstein jt (2004a) leidsid, et esimesena sündinud lapsed edastasid oma nooremaid õdesid ja vendi küll lapsevanemate

poolt raporteeritud sõnavara alusel, kuid lindistatud kõne analüüsimisel või eksperimentaalsituatsioonides selliseid erinevusi ei ilmnenud. Kuigi üldiselt edestasid tüdrukud poisse kõigi uurimismeetodite puhul, ei osutunud sugu sõnavara suurus mõjutavaks faktoriks sama perekonna laste puhul.

Wehberg jt (2008b) leidsid, et sõnad, mida esmasündinud lapsed hakkavad teistest varem kasutama on mõned häälsused ja mõningate hooldajate või perekonnaliikmete (nt „emaema“ ja hoidja nimi) nimed. Hiljemsündinud lapsed hakkavad seevastu varem nimetama selliseid objekte ja tegevusi, mida saab seostada situatsioonidega, kuhu on kaasatud ka pere vanemad lapsed („kiikuma“), samuti nimetavad nad sagedamini oma õdesid või vendi (sh nimepidi). Sealjuures oli sünnijärjekorra efekt suurem koosmõjus lapse sooga.

Koduvälise lastehoolduse mõju

Ameerika Ühendriikide *National Institute of Child Health and Human Development* (NICHD) uuringust emalt mitte pärineva lapsehoolduse mõju kohta (2001) selgub, et kuna viimase kahekümne viie aasta jooksul on emade tööhõive märkimiväärselt suurenenud, viibivad lapsed olulise osa ajast teiste perekonnaliikmete hoole all või koduvälistes lastehooldusasutustes. USA-s on lapsed emalt mittepärineva hoolduse algusajal keskmiselt kolm kuud vanad, kuid sõltuvalt perekonna sotsiaalmajanduslikust olukorrast võivad lapsed koduvälisesse hoolde sattuda ka nooremalt (NICHD, 1997; viidatud: NICHD, 2001). Lisaks selgub NICHD uuringust (2001), et emalt mitte pärineva hoole all viibimise aeg sõltub suuresti laste arvust perekonnas (mida rohkem on peres lapsi, seda suurema tõenäosusega saavad nad rohkem kodust hooldust) ning emade uskumustest ja hoiakutest lapsehoolduse suhtes (emad, kelle arvates on koduvälisel lapsehooldusel lapse jaoks positiivne mõju, otsivad oma laste jaoks varem koduhooldusele alternatiive ning lapsed viibivad koduvälises hooles päevade ja tundide arvu poolest pikemat aega).

Koduvälise lastehoiu mõju lapsele võib olla mitmesugune. NICHD andmetel oli koduvälistes lastehooldusasutustes viibivate laste kognitiivne ja lingvistiline võimekus kahe aasta vanuses küll suurem kui sama vanadel kodustel lastel (2001), kuid samas suureneb koduvälises lastehoolduses veedetud ajaga probleemkäitumise risk (NICHD, 2003). Uurides koduse ja koduvälise lapsehoolduse mõju, leidsid Berglund jt. (2005), et 18 kuu vanuste laste jaoks on koduvälisel lapsehooldusel interaktsioonis lapse soo ja sünnijärjekorraga positiivne mõju sõnavara suurusel ning lapse lingvistilise arengu seisukohast on koduväline lapsehooldus parem kui kodune hooldus.

Vanemate (eriti emade) tööhõive suurenemise tõttu otsitakse kodusele lapsehooldusele alternatiive järjest nooremas eas lastele. Belsky (2001, 2005) leiab, et pideval ja suuremahulisel emalt mitte pärineval hooldusel on liiga noores eas laste kognitiivsele ja sotsioemotsionaalsele arengule pigem pärssiv mõju. Rootsis läbi viidud longituuduurimuse (Andersson, 1989) käigus selgus seevastu, et lapsed, kes satuvad koduvälisesse lapsehooldesse varasemas eas (esimese eluaasta jooksul), olid hiljem kõrgema verbaalse võimekuse ja kooliedukusega kui lapsed, kes sattusid koduvälisesse lapsehooldesse hiljem või ei viibinud seal üldse. Lisaks rõhutab Andersson (2003), et tihti avalduvad emalt mitte pärineva hoolduse positiivsed mõjud alles pikemas perspektiivis (nt teismeeas) ja seetõttu ei ole alati mõttekas (ning tihti isegi võimalik) teha järeldusi koduvälise lapsehoolduse mõju kohta siis, kui lapsed on alles mõne aasta vanused või nooremas koolieas.

Samas rõhutavad nii Berglund jt (2005) kui ka NICHD (2001), et koduvälise lapsehoolduse positiivse mõju puhul laste kognitiivsele võimekusele on määrav pakutava hoole kvaliteet (nt hooldajate eriharidus). Ka Andersson (1989) tõdeb, et osaliselt võib tema tulemusi lapsehooldusasutustes viibimise positiivset mõju kohta seletada Rootsi lastehoiuasutustes pakutava hoolitsuse kõrge tasemega.

Hüpoteesid

1) Eeldatavasti on tüdrukutel poistest üldiselt suurem sõnavara kõigi 15 vanusekuu lõikes ning ka erinevate MacArthuri testi sõnarühmade võrdluses. Tüdrukute üldise edumaa tõttu ei ole võimalik eristada ka soostereotüüpsete sõnade ja sõnarühmade eeliskasutamist.

2) Perekonna sotsiaalmajandusliku olukorra mõju uurimiseks vaadeldakse käesolevas töös emade ja isade haridustaseme mõju eraldi ning koos. Eeldatavasti on kõrgemalt haritud vanemate lastel suurem sõnavara.

3) Kuna Eesti on väike riik ning linna- ja maapiirkondade vahel ei ole olulisi erinevusi, eeldatakse, et linna- ja maalaste sõnavara suuruses ja ülesehituses on küll erinevused suuremates asulavormides elavate laste kasuks, kuid need ei ole märkimisväärsed (s.t. ei ületa statistilise olulisuse künnist).

4) Järgmisena uuritakse, kas lapse sõnavara suurusele avaldavad mõju tema sünnijärjekord ning õdede ja vendade olemasolu. Eeldatakse, et esimesena sündinud ning üksiklastel on suurem sõnavara kui suurematest peredest pärit lastel ning samuti on nende kõnes kvalitatiivsed erinevused.

5) Eeldatavasti ei ole erinevused koduvälistes lastehoiduasutustes käivate ja mitte käivate laste sõnavara suuruses märkimisväärsed, kui lapsed hakkavad seal käima pärast

esimest eluaastat, aga statistiliselt olulised (s.t. koduste laste kasuks) juhul, kui emalt mitte pärinevasse hoolde sattutakse esimese eluaasta jooksul.

Meetod

Andmed laste sõnavara kohta on saadud vanemale vanuserühmale (s.t. 16-30 kuu vanustele lastele) mõeldud MacArthuri suhtlemise arengu testi (*MacArthur Communicative Development Inventories*) esimesest osast, mis koosneb 630 sõnast (21 sõnakategooriast). Testi on täitnud laste vanemad või hooldajad ning andmed selles vanuses laste kohta on kogutud ajavahemikus 2004-2010. Uurimusse kaasati esmakordselt testitud lapsed, kes olid pärit perekondadest, kus emakeelena kõneldi eesti keelt. Valimist jäeti välja lapsed, kes olid kakskeelsed ning kellel oli esinenud terviseprobleeme, mis oleksid võinud nende kõne arengut aeglustada.

Töös on kasutatud andmeid 757 lapse kohta, kellest 385 on poisid ja 359 tüdrukud. Vanusekuude lõikes on laste sooline jaotus küllaltki võrdne, kõige suuremad erinevused esinevad 29 kuu vanuste laste seas, kus tüdrukuid on 40 ja poisse 21. Kõige vähem on uurimuses osalenud laste seas 20-kuuseid (35) ja kõige suurema rühma (82) moodustasid 28 kuu vanused lapsed.

Käesolevas töös on laste sõnavara ülesehituse uurimisel võetud aluseks eelkõige MacArthuri testi sõnarühmade jaotus ning nende erinevad rühmitamisviisid vastavalt sellele, kuidas neid on kasutatud eelnevates uurimustes: nominaalid ja mittenominaalid ning soost ja sünnijärjekorrast sõltuv sõnakasutus (Wehberg jt, 2008a,b), soostereotüüpilised sõnad (Stennes jt, 2005), erinevad sõnaliigid (Bornstein ja Cote, 2004). Uurimaks soostereotüüpiliste sõnade esinemist 16-30 kuu vanuste laste sõnavaras võeti aluseks maskuliinsete ja feminiinsete sõnade jaotus lähtuvalt Stennesi jt uurimusest (2005). Jaotus on välja toodud lisas 1. Loetelust on välja jäetud sõnad, mida MacArthuri testi eestikeelses versioonis kultuuriliste või lingvistiliste iseärasuste tõttu ei esine (näiteks „kaubo“ ja „his“/„her“)¹, mis on asendatud mõnede Eesti MacArthuri testist välja toodud sõnadega ning mõlemas kategoorias on 14 sõna.

Samuti uuriti, kuidas mõjutab laste sõnavara suurust nende vanemate haridustase. Uurimuses osalenud laste emad ja isad olid oma haridustaseme alusel jagatud kuude gruppi: 1 – põhiharidus, 2 – keskharidus, 3 – keskeriharidus, 4 – lõpetamata kõrgharidus, 5 – kõrgharidus ja 6 – teaduslik kraad. Lisaks võrreldi haridustaseme mõju kahe suurema grupina:

¹ Stennesi jt (2005) uurimuses kasutatud soostereotüüpilistest sõnadest on käesolevas magistritöös kasutatud 11 feminiinset ja 10 maskuliinset sõna.

1 – põhiharidusega kuni lõpetamata kõrgharidusega ja 2 – kõrgharidusega või teadusliku kraadiga. Emade arv kahes grupis oli vastavalt 418 ja 313² ning isade arv 458 ja 223³.

Vastavalt oma elukohale olid uurimuses osalenud lapsed jagatud nelja gruppi: 1 – Tallinn (171 last); 2 – Tartu, Pärnu jm suuremad Eesti linnad (169); 3 – Tõrva, Kuressaare jm väiksemad linnad (63); 4 – väiksemad asulavormid (100)⁴.

Uurimuses käsitleti laste õdesid ja vendi nende arvust sõltumatult ühe rühmana, sünnijärjekorra alusel jaotati lapsed kahte gruppi: esimesena ja hiljemsündinud lapsed (gruppide suurused on vastavalt 448 ja 296)⁵. Enamus uurimuses osalenud lastest (401) olid ainukesed lapsed oma perekonnas. Uurimaks peres kasvavate laste koguarvu mõju laste sõnavara suurusele, moodustati kaks gruppi: pered, kus testimises osalenud laps oli ainuke laps ja pered, kus kasvas kaks või enam last (325)⁶.

Kuna testi täitnud lapsevanemad ei ole enamasti täpsustanud, kas lapsehooldusasutus, kus nende lapsed viibivad, on lasteaed, lastesõim vm asutus, siis on kõiki neid asutusi käsitletud ühtse rühmana. Uurimuses osalenud 757 lapsest viibis testi täitmise hetkel koduvälises lapsehooles 552, kellest 302 olid poisid ning 250 tüdrukud. Keskmiselt hakati lapsehooldusasutustes käima 19,1 kuu vanuselt ning kõige nooremana juba esimesel elukuul. Esimese eluaasta jooksul hakkas koduvälistes lapsehoolduasutustes käima 80 ja pärast esimest eluaastat 457 last.

Tulemused

Soolised erinevused

Kõige väiksema sõnavaraga (2 sõna) oli 16 kuu vanune poiss ning maksimumsõnavara (622 sõna) oli 29 kuu vanusel poisil. Keskmiselt ütlesid uurimuses osalenud lapsed 243 sõna (SD=175,72). Mann-Whitney U-test näitab, et tüdrukud edestavad oma sõnavara suuruse osas poisse nii üldiselt ($z=6,37$, $p<0,01$) kui ka nominaalide ($z=6,06$, $p<0,01$) ja mittenominaalide ($z=6,65$, $p<0,01$) ning MacArthuri testi erinevate sõnarühmade lõikes. Sealjuures jääb statistilise olulisuse künnis ületamata ainult ühe rühma – liiklusvahendite – puhul. Erinevate vanusekuude lõikes on erinevused enamasti samuti tüdrukute kasuks, isegi kui need ei ületa olulisuse nivood. Nelja sõnarühma puhul edestavad poisid siiski oma sõnavara poolest statistiliselt olulisel määral tüdrukuid: mängud ja harjumused ($z=2,49$, $p<0,02$), tegusõnad

² 26 ema haridustaseme kohta andmed puuduvad

³ 76 isa haridustaseme kohta andmed puuduvad

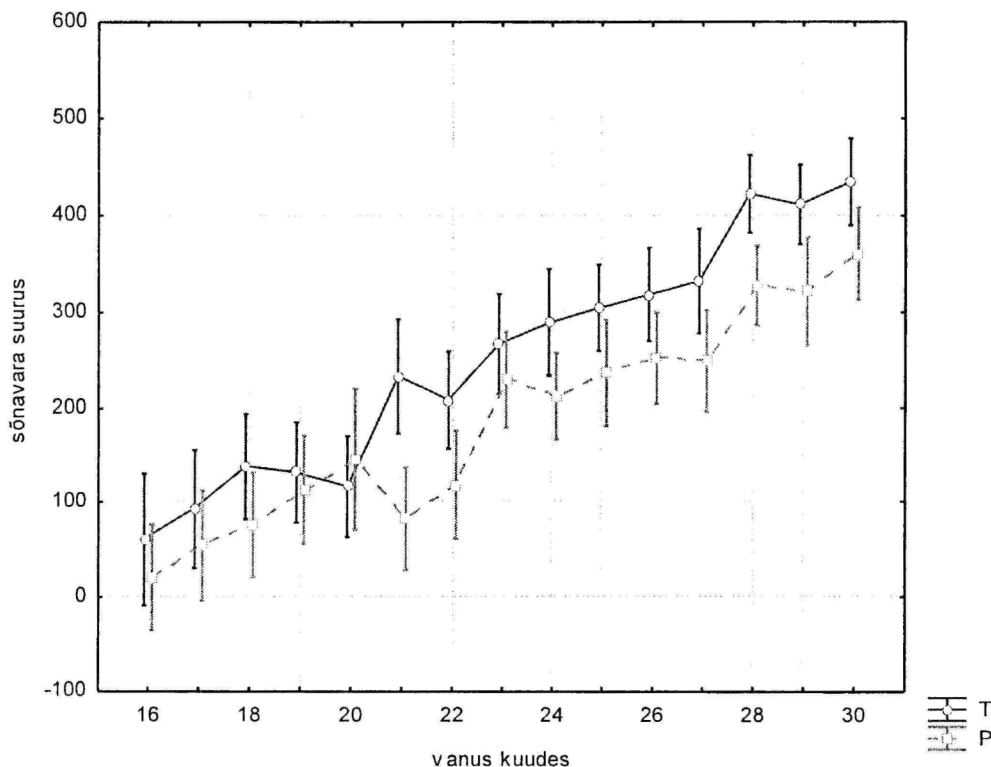
⁴ Ülejäänud laste elukoha kohta andmed puuduvad

⁵ 13 vanemat ei olnud märkinud, mitmenda lapsega peres on tegemist.

⁶ 31 vanemat ei olnud märkinud laste koguarvu perekonnas.

($z=2,02$, $p<0,05$), asesõnad ($z=3,35$, $p<0,02$) ning küsisõnad ($z=2,60$, $p<0,02$). Kõigil neljal juhul oli tegemist 24 kuu vanuste poistega.

Kasutades soo ja vanuse koosmõju uurimiseks faktoriaal-ANOVA-t ja *post hoc* analüüsiks *Scheffé* testi, selgus, et 28-30 kuu vanused tüdrukud räägivad statistiliselt oluliselt rohkem kui 16-20 kuu vanused tüdrukud. Samuti edestavad 24 kuu vanused tüdrukud oma sõnavara poolest 16-kuuseid poisse ning 25-27 kuu vanused tüdrukud 16-17 kuu vanuseid poisse. 28-30 kuu vanused tüdrukud ütlevad rohkem sõnu kui 16-19 ja 21-22 kuu vanused poisid, samuti edestavad tüdrukud 28 ja 30 kuu vanuses 24-kuuseid poisse. 30 kuu vanused poisid ütlevad rohkem sõnu kui 16, 17 ja 20 kuu vanused poisid. 28- ja 30-kuused poisid edestavad oma sõnavara osas 16-18 ja 21 kuu vanuseid tüdrukuid ning 29 kuu vanused poisid ütlevad statistiliselt oluliselt rohkem sõnu kui 16 kuu vanused tüdrukud. Samas ei osutunud soo ja vanuse koosmõju oluliseks siis, kui kõiki uurimuses osalenud lapsi vaadeldi ühe grupina. Soolised erinevused laste sõnavara arengus 15 erineva vanusekuu lõikes on välja toodud joonisel 1.

Joonis 1. Poiste ja tüdrukute sõnavara suuruse muutumine 16-30 kuu vanuses. T tähistab tüdrukuid ja P poisse.

Uurides soostereotüüpilist sõnakasutust selgub, et kuigi feminiinsena välja toodud sõnade puhul esinevad iga kord soolised erinevused tüdrukute kasuks (kuigi alati ei ületa need statistilise olulisuse künnist), edestavad tüdrukud poisse ka mitmete maskuliinsena interpreteeritavate sõnade puhul. Statistiliselt olulised soolised erinevused poiste kasuks esinevad kolme sõna – „tuletõrjeauto“, „haamer“ ja „peenise“ – puhul, statistiliselt mitteolulisel määral edestavad poisid tüdrukuid ka sõnade „traktor“, „mootorratas“ ja „politseinik“ ütlemisel. Ülejäänud sõnade võrdluses edestavad poisid tüdrukuid statistiliselt olulisel määral sõnade „põrr“ ($z=2,94$, $p<0,01$) ja „veoauto“ ($z=2,91$, $p<0,01$) puhul, samuti ütlevad poisid tüdrukutest statistiliselt mitteoluliselt rohkem sõnu „nämm“, „toonekurg“, „helikopter“, „garaaž“, „nael“, „muruniitja“, „bensiniijaam“ ja „matk“.

Lapsevanemate haridustase

Selgus, et nii lõpetamata kõrghariduse kui ka kõrgharidusega isade lastel on statistiliselt oluliselt väiksem sõnavara kui põhiharidusega isade lastel (näitajad vastavalt $z=-2,06$, $p<0,04$ ja $z=-3,41$, $p<0,01$). Samuti oli kõrgharidusega isade laste sõnavara statistiliselt oluliselt väiksem kui kesk- ja keskeriharidusega isade lastel (näitajad vastavalt $z=-3,61$, $p<0,01$ ja $z=-3,64$, $p<0,01$). Samas oli põhiharidusega isade laste sõnavara statistiliselt oluliselt väiksem kui teadusliku kraadiga isade laste sõnavara ($z=-2,00$, $p<0,05$). Emade haridustasemel oli nende laste sõnavara suurusele statistiliselt oluline mõju kahel korral: keskeriharidusega emade laste sõnavara oli suurem kui lõpetamata kõrgharidusega emade lastel ($z=-2,20$, $p<0,03$), kuid väiksem kui kõrgharidusega emade laste sõnavara ($z=-2,62$, $p<0,01$).

Vaadeldes vanemate haridustaseme mõju laste sõnavara suurusele kahe grupi võrdluses, ilmnes, et üldiselt on esimese grupi emade lastel suurem sõnavara, kuid mitte statistiliselt olulisel määral. Erinevate vanusekuude puhul on emade haridustaseme mõju grupiti statistiliselt oluline kahel korral: 22 ($z=2,15$, $p<0,04$) ja 24 ($z=2,51$, $p<0,02$) kuu vanuses, kusjuures mõlemal korral on erinevused kõrgharidusega emade laste kasuks. Ülejäänud juhtudel avaldub emade haridustaseme mõju statistiliselt mitteolulisel määral kord ühe, kord teise vanusegrupi kasuks. Võrreldes kõrghariduseta ja kõrgharidusega isade laste sõnavara suurust kogu valimil, näitas Mann-Whitney U-test statistiliselt olulist erinevust kõrghariduseta isade laste kasuks ($z=4,34$, $p<0,01$). See edumaa oli püsiv ka erinevas vanuses laste puhul, kuigi statistilise olulisuseni jõuti ainult viiel korral: 21 kuu ($z=2,35$, $p<0,02$), 22 kuu ($z=2,13$, $p<0,04$), 25 kuu ($z=2,02$, $p<0,05$), 27 kuu ($z=2,22$, $p<0,03$) ja 29 kuu vanuses

($z=2,18$, $p<0,03$). 24 kuu vanuses ilmneb aga statistiliselt oluline erinevus kõrgharitud isade laste kasuks ($z=2,51$, $p<0,02$).

Üldistatud lineaarsete mudelite abil uuriti vanemate haridustaseme koosmõju laste sõnavara suurusele, seda nii erinevate vanusekuude lõikes kui tervikvalimi puhul. Koosmõju osutus statistiliselt oluliseks üksnes 21 kuu vanuste laste grupis ($F(1, 32)=5,49$, $p<0,03$, $\eta^2=0,15$). Vanemate haridustaseme koosmõju erinevate sõnarühmade osas ei ilmnenu. Uurides lapsevanemate haridustaseme ja elukoha koosmõju laste sõnavara suurusele, ei osutunud see statistiliselt oluliseks.

Samuti otsustati uurida vanemate *vanuse mõju*. Tagamaks võimalikult ühtlast vanuselist jaotust, jagati vanemad kolme gruppi: kuni 25-aastased (k.a.), 26-35-aastased ja vanemad. Vaadeldes kolmes erinevas vanuses emade laste sõnavara suurust, selgus, et 26-35-aastaste emade lapsed ütlevad statistiliselt oluliselt rohkem sõnu kui neist nooremate ($z=3,25$, $p<0,01$) ja vanemate emade lapsed ($z=3,04$, $p<0,01$). Nooremate ja vanemate emade võrdluses ilmnes edumaa küll esimese grupi kasuks, kuid see erinevus ei olnud statistiliselt oluline. Võrreldes omavahel erinevas vanuses isade lapsi, ilmnes, et 26-35-aastaste isade lapsed edestavad nii nooremate ($z=2,14$, $p<0,04$) kui vanemate ($z=2,10$, $p<0,04$) isade lapsi. Vanemate isade lapsed ütlevad mõnevõrra rohkem sõnu kui nooremate isade lapsed, kuid mitte statistiliselt olulisel määral. Üldistatud lineaarsed mudelid vanemate vanuse koosmõju taaskord ei näidanud, samuti ei osutunud oluliseks vanemate haridustaseme ja vanuse koosmõju. Oluline koosmõju leiti siiski ema vanuse ja elukoha puhul ($F(1, 427)=4.64$, $p<0,04$, $\eta^2=0,01$).

Elukoht

Mann-Whitney U-test näitas, et erinevused elukeskkonnas avaldavad laste sõnavara suurusele statistiliselt olulisel määral kolmel juhul. Tallinnas elavate laste sõnavara on suurem kui väiksemate Eesti linnade lastel ($z=3,86$; $p<0,01$) ja väiksemates asulates (ning maal) elavatel lastel ($z=2,67$; $p<0,01$). Samuti on muudes suuremates Eesti linnades elavatel lastel statistiliselt oluliselt suurem sõnavara kui väiksemates linnades elavatel lastel ($z=3,27$; $p<0,01$). Muudel juhtudel on erinevused statistiliselt mitteolulisel määral suuremate asulavormide laste kasuks, välja arvatud väiksemate linnade ja veel väiksemate asulate võrdluses, kus eelis on viimasel grupil.

Suuremates asulates elavate laste edumaa ilmnes ka erinevate sõnarühmade lõikes. Tallinnas elavad lapsed ütlesid rohkem sõnu kui muudes suuremates linnades elavad lapsed, kuid see erinevus oli statistiliselt oluline ainult kehaosade nimetamisel ($z=2,08$, $p<0,04$)

Samuti ütlesid Tallinna lapsed järgmiste kategooriates statistiliselt oluliselt rohkem sõnu kui väiksemate Eesti linnade lapsed: hääliitsused ($z=3,56$, $p<0,01$), loomad ($z=3,95$, $p<0,01$), liiklusvahendid ($z=4,40$, $p<0,01$), mänguasjad ($z=4,00$, $p<0,01$), söögid ja joogid ($z=3,52$, $p<0,01$), riided ($z=3,89$, $p<0,01$), kehaosad ($z=3,79$, $p<0,01$) mööbel ja ruumid ($z=3,74$, $p<0,01$), väikesed asjad majapidamises ($z=3,43$, $p<0,01$), õues olevad asjad ($z=3,72$, $p<0,01$), kohad ($z=2,84$, $p<0,01$), inimesed ($z=3,94$, $p<0,01$), mängud ja harjumused ($z=3,33$, $p<0,01$), tegusõnad ($z=3,95$, $p<0,01$), aega tähistavad sõnad ($z=2,90$, $p<0,04$), omadussõnad ($z=3,63$, $p<0,01$), asesõnad ($z=3,24$, $p<0,01$), kohamäärsõnad ($z=3,44$, $p<0,01$) ning hulgamäärsõnad ($z=3,14$, $p<0,01$). Sidesõnade kategoorias ei osutunud Tallinna laste edumaa statistiliselt oluliseks. Võrreldes väiksemate asulate lastega ütlesid Tallinnas elavad lapsed statistiliselt olulisel määral rohkem sõnu järgmistes kategooriates: loomad ($z=1,99$, $p<0,05$), liiklusvahendid ($z=2,81$, $p<0,01$), mänguasjad ($z=2,63$, $p<0,01$), söögid ja joogid ($z=2,17$, $p<0,04$), riided ($z=2,76$, $p<0,01$), kehaosad ($z=2,84$, $p<0,01$), mööbel ja ruumid ($z=2,54$, $p<0,02$), väikesed asjad majapidamises ($z=2,33$, $p<0,02$), õues olevad asjad ($z=2,30$, $p<0,03$), kohad ($z=2,35$, $p<0,02$), inimesed ($z=2,83$, $p<0,01$), mängud ja harjumused ($z=2,67$, $p<0,01$), tegusõnad ($z=3,04$, $p<0,01$), omadussõnad ($z=2,65$, $p<0,01$), asesõnad ($z=2,31$, $p<0,03$), kohamäärsõnad ($z=2,44$, $p<0,02$) ja hulgamäärsõnad ($z=2,55$, $p<0,02$). Hääliitsuste, ajamäärsõnade ja sidesõnade puhul ei olnud erinevused statistiliselt olulised, kuid siiski Tallinna laste kasuks.

Keskmise suurusega Eesti linnades elavate laste edumaa väiksemates linnades elavate laste ees oli statistiliselt oluline kõikidel juhtudel (v. a. sidesõnad): hääliitsused ($z=3,14$, $p<0,01$), loomad ($z=3,37$, $p<0,01$), liiklusvahendid ($z=3,74$, $p<0,01$), mänguasjad ($z=3,01$, $p<0,01$), söögid ja joogid ($z=3,05$, $p<0,01$), riided ($z=2,93$, $p<0,01$), kehaosad ($z=2,88$, $p<0,01$), mööbel ja ruumid ($z=2,94$, $p<0,01$), väikesed asjad majapidamises ($z=2,86$, $p<0,01$), õues olevad asjad ($z=3,15$, $p<0,01$), kohad ($z=2,51$, $p<0,02$), inimesed ($z=3,42$, $p<0,01$), mängud ja harjumused ($z=2,93$, $p<0,01$), tegusõnad ($z=3,16$, $p<0,01$), aega tähistavad sõnad ($z=2,55$, $p<0,02$), omadussõnad ($z=3,08$, $p<0,01$), asesõnad ($z=2,49$, $p<0,02$), kohamäärsõnad ($z=3,08$, $p<0,01$) ning hulgamäärsõnad ($z=2,51$, $p<0,02$). Samuti ütlesid keskmise suurusega linnade lapsed igas kategoorias rohkem sõnu kui väikestes asulates elavad lapsed, kuid statistiliselt olulised erinevused ilmnesis ainult kahel korral: inimesed ($z=1,99$, $p<0,05$) ning mängud ja harjumused ($z=2,14$, $p<0,04$).

Võrreldes omavahel väiksemate Eesti linnade ja muude väiksemate asulavormide lapsi, ilmnesis erinevused iga sõnarühma puhul viimaste kasuks. Statistiliselt olulised olid need erinevused siiski ainult loomade kategooria puhul ($z=2,10$, $p<0,04$).

Õdede-vendade olemasolu ja sünnijärjekord

Esmasündinud laste sõnavara tervikuna on statistiliselt olulisel määral suurem kui hiljem sündinute grupil ($z=2,01$, $p<0,05$), samuti esinevad erinevused esmasündinute kasuks erinevate vanusekuude lõikes, kuid need ei ületa ühelgi korral statistilise olulisuse künnist.

Vaadeldes erinevusi MacArthuri testi sõnarühmade lõikes, ilmneb et esmasündinute sõnavara on ülejäänud laste sõnavarast statistiliselt oluliselt suurem järgmistes kategooriates: loomad ($z=2,88$, $p<0,01$), liiklusvahendid ($z=1,98$, $p<0,05$), mööbel ja ruumid ($z=2,98$, $p<0,01$), väikesed asjad majapidamises ($z=2,30$, $p<0,02$), õues asuvad asjad ($z=2,47$, $p<0,02$), kohad ($z=2,19$, $p<0,03$), kohamäärsõnad ($z=2,04$, $p<0,05$), hulgamäärsõnad ($z=2,13$, $p<0,04$) ning sidesõnad ($z=2,65$, $p<0,01$). Samuti leidub erinevusi esmasündinute kasuks mõningate üksiksõnade tasandil (näiteks „onu“ – $z=2,50$, $p<0,02$; „poiss“ – $z=2,24$, $p<0,03$; „tita“ – $z=1,96$, $p<0,05$; „tädi“ – $z=3,44$, $p<0,01$; „vanaisa“ – $z=2,20$, $p<0,03$). Samas on sõnade „vend“ ($z=-7,06$, $p<0,01$) ja „õde“ ($z=-7,37$) puhul erinevus ootuspäraselt hiljem sündinute kasuks. Statistiliselt mitteolulisel määral nimetavad hiljemsündinud rohkem ka mõningaid loomi („hamster“, „ilves“, „loom“ kui üldmõiste), õues olevaid asju („kool“, „matk“), mängu- ja harjumusi („aitäh“, „head ööd“, „kuss!“, „lõunauinak“, „lähme sööma!“, „oota“, „kull“, „tere“), tegusõnu („näitama“, „värvima“, „ütleva“), omadussõnu („halb“) ning asesõnu („minu“, „mulle“, „sinu“, „tema“).

Võrreldes laste sõnavara suurust samas perekonnas kasvavate laste üldarvu alusel, ilmnes erinevus küll ühelapseliste perede kasuks, kuid see ei osutunud öeldud sõnade koguarvu tasandil statistiliselt oluliseks. Statistiliselt olulised erinevused üksiklaste kasuks ilmnesid aga järgmiste sõnarühmade puhul: loomad ($z=2,03$, $p<0,05$), mööbel ja ruumid ($z=2,18$, $p<0,03$) ning sidesõnad ($z=2,26$, $p<0,03$). Erinevate sõnade tasandil sarnanesid suuremate perede lapsed hiljem sündinud lastele, kuid ainukesed statistiliselt olulised erinevused võrreldes üksiklastega ilmnesid sõnade „vend“ ($z=8,46$, $p<0,01$) ja „õde“ ($z=8,00$, $p<0,01$) puhul.

Uurides üldistatud lineaarsete mudelite abil soo ja sünnijärjekorra mõju laste sõnavara suurusele, selgus, et tüdrukute üldine sõnavara püsib praktiliselt muutumatuna sõltumata sellest, kas tegemist on perekonna esimesena või hiljem sündinud lastega. Poiste sõnavara suuruse puhul ilmnes aga mõningane edumaa esmasündinute kasuks. Samas ei osutunud kahe faktori koosmõju kummalgi juhul statistiliselt oluliseks. Sarnane efekt on tüdrukute ja poiste sõnavarale ka soo ja peres olevate laste arvu koosmõjul, kuid ka sellisel juhul ei ületata statistilise olulisuse künnist. Oluline on peres olevate laste arvu ja perekonna elukoha

koosmõju ($F(3, 474)=2,63$, $p<0,05$, $\eta^2=0,17$), kuid sünnijärjekorra ja elukoha koosmõju laste sõnavara suurusele ei leitud.

Kasutades üldistatud lineaarseid mudeleid uurimaks MacArthuri testi erinevate sõnarühmade kasutamist sõltuvalt laste sünnijärjekorrast ja soost, selgus, et üldiselt ütlesid esiklapsed ülejäänutega võrreldes rohkem sõnu ja tüdrukud edestasid poisse, kuid enamusel juhtudest ei osutunud erinevused siiski statistiliselt oluliseks. Kahe sõnarühma puhul (inimesed, $F(1, 740)=4,07$, $p<0,05$, $\eta^2=0,01$) ja asesõnad, $F(1, 740)=4,21$, $p<0,05$, $\eta^2=0,01$) ületati aga olulisuse künnis, kusjuures mõlemal juhul võib märgata, et tüdrukute sõnavara on suurem hoopis siis, kui tegemist on hiljem sündinud lastega. Poiste sõnavara osas on erinevused mõlemal juhul esimesena sündinud laste kasuks.

Koduvälise lastehoolduse mõju

Mann-Whitney U-test näitab, et kuigi tervikuna on koduvälises hoolduses viibivate laste sõnavara statistiliselt oluliselt suurem kui lasteaias (beebikoolides jne) mittekäivate laste sõnavara ($z=5,79$, $p<0,01$), siis erinevate vanusekuude lõikes ületatakse statistilise olulisuse künnis ainult 28 kuu vanuses ($z=-2,16$, $p<0,04$), kus efekt on hoopis vastupidine. Kui koduvälises lastehoius mittekäivate laste puhul on erinevused nende sõnavara suuruse osas poiste kasuks ($z=2,34$, $p<0,02$), siis koduvälises hoolduses viibivate laste hulgas edestavad tüdrukud omakorda poisse ($z=5,82$, $p<0,01$). Vaadeldes laste sõnavara suurust erinevate sõnarühmade lõikes ilmnevad erinevused iga kord statistiliselt olulisel määral hoolduses viibivate laste kasuks.

Järgmisena otsustati uurida, milline on koduvälise lapsehoolduse mõju sõnavara suurusele sõltuvalt sellest, kas laps oli hoolduse alguses noorem või vanem kui üks aasta. Selgus, et vanemate laste rühm edestab nooremaid statistiliselt olulisel määral ($z=3,09$, $p<0,01$). Samuti uuriti, kas laste sõnavara suurusel võiks mõju avaldada koduvälises hoolduses viibitud tundide arv nädalas, kusjuures äralõikepunktiks oli 20 tundi (k.a.). Ilmnes, et pikemaajalisem hoolduses viibimine avaldab sõnavara suurusele positiivset mõju ($z=3,61$, $p<0,01$), seda nii nooremate ($z=2,22$, $p<0,03$) kui vanemate laste rühmas, kuid viimasel juhul ei olnud erinevus statistiliselt oluline. Üldistatud lineaarsed mudelid näitasid statistiliselt olulist mõju küll koduvälises lapsehoolduses viibimise aja puhul ($F(1, 527)=4,15$, $p<0,04$, $\eta^2=0,01$), aga mitte aja ja vanuserühma ega ka aja, vanuserühma ja soo koosmõju puhul. Lapsehoolduses viibimine ja elukoht ei avalda sõnavara suurusele mõju, samuti ei leitud hoolduse algusaja ja kestvuse mõju sõltuvalt elukohast. Samas on lasteasutuses viibimise ajal ja isa vanusel sõnavara suurusele positiivne mõju ($F(1, 490)=4,10$, $p<0,05$, $\eta^2=0,01$).

Arutelu

Ootuspäraselt võib märgata tüdrukute edumaad poiste ees nii sõnavara suuruse osas tervikuna kui ka erinevate MacArthuri testi sõnarühmade lõikes, kusjuures statistilise olulisuse künnis jääb ületamata ainult liiklusvahendite rühma puhul. Erinevate vanusekuude lõikes edestavad poisid tüdrukuid oma sõnavara suuruse osas statistiliselt olulisel määral kõigest neljal juhul: mängude ja harjumuste, tegusõnade, asesõnade ning küsisõnade kategooriates. Kõigil neljal juhul on tegemist 24 kuu vanuste poistega. Uurides soo ja vanuse koosmõju laste sõnavara suurusele, võib märgata, et 28-30 kuu vanuses edestavad tüdrukud 16-20 kuu vanuseid tüdrukuid ja 16-19 ning 21-22 kuu vanuseid poisse. 28- ja 30-kuused tüdrukud edestavad oma sõnavara suuruse poolest 24-kuuseid poisse ning 24 kuu vanused tüdrukud ütleavad rohkem sõnu kui 16 kuu vanused poisid. 25-27 kuu vanuses on tüdrukutel edumaa 16-17 kuu vanuste poiste ees. Poisid ütleavad 30 kuu vanuses statistiliselt oluliselt rohkem sõnu kui nende 16-17 ja 20 kuu vanused sookaaslased. 28 ja 30 kuu vanuses edestavad poisid 16-18 ja 21 kuu vanuseid tüdrukuid ja 29 kuu vanustel poistel on suurem sõnavara kui 16-kuustel tüdrukutel. Erinevalt Berglundi jt (2005) Galsworthy jt (2000) Hyde'i ja Linni (1988) töödest on erinevused poiste ja tüdrukute sõnavara suuruses märkimisväärsed, seda nii tervikuna kui erinevate kategooriate puhul, sarnanedes rohkem Bornsteini ja Cote'i (2004) tulemustele. Samuti võib öelda, et sarnaselt Wehbergi jt (2008a,b) uurimusele edestavad tüdrukud poisse nii nominaalide kui mittenominaalide osas.

Võttes aluseks Stennesi jt (2005) kasutatud loetelu soostereotüüpsetest sõnadest, otsustati lapse soole spetsiifilist sõnakasutust uurida ka eesti valimil. Tulemused näitavad, et kuigi tüdrukud ütleavad poistest statistiliselt oluliselt rohkem selliseid sõnu, mis Stennesi jt (2005) jaotuse alusel klassifitseeruvad feminiinsetena, ütleavad nad enamasti poistest rohkem ka selliseid sõnu, mis on välja toodud kui maskuliinsed. Poiste puhul võib välja toodud neljateistkümne sõna puhul soostereotüüpest sõnakasutusest rääkida viiel korral: statistiliselt olulisel määral sõnade „tuletõrjeauto“, „haamer“ ja „peenise“ ning statistiliselt mitteolulisel määral sõnade „traktor“, „mootorratas“ ja „politseinik“ puhul. Ülejäänud MacArthuri testi sõnade puhul ilmneb poiste edumaa tüdrukute ees veel kümnel korral, kuigi enamasti ei ole tegemist statistiliselt oluliste erinevustega. Sarnaselt Wehbergi jt (2008b) leitule võib magistr töö tulemuste põhjal siiski väita, et poisid kasutavad tüdrukutest sagedamini sõnu, mis on seotud objektidega, mida saab ise liigutada („haamer“, „nael“, „muruniitja“) või liikuvate ja müra tegevate objektidega („põrr-põrr“, „helikopter“, „mootorratas“, „traktor“.

„tuletõrjeauto“, „veoauto“, „muruniitja“). Samuti nimetavad poisid sagedamini sõnu „garaaž“ ja „bensiinijaam“, mida võib samuti seostada teise kategooriasse kuuluvate objektidega. Üldiselt ei saa aga rääkida mitte niivõrd soole iseloomulikust sõnavarast, vaid tüdrukute üldisest edumaast poiste ees.

Ilmneb, et erinevused linna- ja maalaste vahel esinevad suuremates linnades elavate laste kasuks. Nii on Tallinnas elavate laste sõnavara statistiliselt oluliselt suurem kui keskmise suurusega linnade või maapiirkondades elavate laste sõnavara ning statistiliselt mitteolulisel määral suurem keskmise suurusega linnade laste sõnavarast. Samuti edestavad keskmise suurusega linnade lapsed oma sõnavara poolest väikelinnades ja alevites elavaid lapsi. Mõnevõrra üllatuslikult on maalaste sõnavara suurem kui väikelinnade laste sõnavara, kuid seda erinevust võib osaliselt selgitada asjaoluga, et suur osa uurimuses osalenud väikeste asulate lastest elab suuremate linnade lähiümbruses, mistõttu on nende elu tõenäoliselt tihedalt linnaga seotud. Sarnane tulemus ilmneb ka MacArthuri testi erinevate sõnarühmade lõikes ning see erinevus on statistiliselt oluline kõigi kategooriate puhul peale sidesõnade. Sarnaselt Bornsteini ja Cote'i (2004) tulemustele võib väita, et erinevused linna- ja maalaste vahel esinevad nii sõnavara suuruses kui sisus (nimisõnad, omadussõnad, inimesi tähistavad sõnad jne), kuigi käesolevas töös on erinevused reeglina ühes suunas (s.t. suuremate linnade laste kasuks).

Üllatuslikult on isade haridustaseme ja laste sõnavara suuruse vaheline seos pooltel juhtudest negatiivne – nii on lõpetamata kõrghariduse ja kõrgharidusega isade lastel väiksem sõnavara kui põhiharidusega isade lastel, samuti ütlesid kõrgharidusega isade lapsed vähem sõnu kui kesk- ja keskeriharidusega isade lapsed. Samas oli põhiharidusega isade laste sõnavara väiksem teadusliku kraadiga isade lastest. Emade haridustasemel on nende laste sõnavara suurusele mõnevõrra väiksem mõju – keskeriharidusega emade laste sõnavara on suurem kui lõpetamata kõrgharidusega emade lastel, kuid väiksem võrreldes kõrgharidusega emade laste sõnavaraga. Uurides vanemate haridustaseme mõju kahe suurema grupi (kõrghariduseta ja kõrgharidusega) võrdluses, on erinevused sõltuvalt emade haridustasemest pooltel juhtudest ühe ja pooltel juhtudest teise grupi kasuks, kuid enamasti ei ole need erinevused statistiliselt olulised. Kahe vanuserühma – 22 ja 24 kuu puhul ületati siiski ka olulisuse künnis ning mõlemal juhul on see kõrgharidusega emade laste kasuks. Isade haridustaseme puhul on selge edumaa kõrghariduseta isade lastel ning 21, 22, 25, 27 ja 29 kuu vanuses ületab see ka statistilise olulisuse künnise. Kõrgharidusega isade laste sõnavara on statistiliselt oluliselt suurem üksnes ühel korral – 24 kuu vanuses. Mõlema vanema haridustaseme mõju uurides statistilise olulisuse künnist ei ületatud, samuti ei osutunud

oluliseks vanemate haridustaseme ja elukoha koosmõju. Erinevalt varem leitud (Dollaghan jt, 1999, Hoff, 2003, Hoff-Ginsberg, 1991, Tulviste, 2007) leiab hüpotees vanemate kõrgema haridustaseme positiivse mõju kohta kinnitust ainult osaliselt ning eelkõige emade puhul.

Olulist efekti laste sõnavara suurusele ei avalda ka vanemate vanuse ning vanuse ja haridustaseme koosmõju. Samas võib kolme erineva vanusegrupi võrdlusel näha, et kõige suurem sõnavara on 26-35 aasta vanuste emade ja isade lastel, kes räägivad statistiliselt oluliselt rohkem kui nooremate või vanemate isade ja emade lapsed. Võrreldes omavahel äärmiseid vanusegruppe, on emade puhul eelis pigem noorema ja isade puhul vanema rühma kasuks, kuid need erinevused ei osutu statistiliselt oluliseks. Emade vanusel ning perekonna elukohal on statistiliselt oluline koosmõju laste sõnavara suurusele.

Võrreldes lapsi nende sünnijärjekorra ja õdede-vendade arvu alusel, selgub ootuspäraselt, et esmasündinutel on suurem sõnavara kui hiljem sündinud lastel. Statistiliselt olulisel määral väljendub see sõnavara suuruses tervikuna, MacArthuri testi sõnakategooriate lõikes ei ületa erinevused aga statistilise olulisuse läve. Erinevalt Pine'i (1995) ning Jonesi ja Adamsoni (1987) poolt leitud on erinevused esimesena ja hiljem sündinud laste sõnavaras pigem kvantitatiivsed; sisulised erinevused ilmnevad mõnede üksikute sõnade tasandil ning enamasti ei ole need statistiliselt olulised. Samas võib siiski märgata teatavaid sarnasusi Wehbergi jt (2008a) uurimusega, kus leiti, et hiljem sündinud lapsed kasutavad rohkem selliseid sõnu, mida nad võiksid omandada oma õdede ja vendadega koos tegutsemise käigus. Antud juhul on sellisteks sõnadeks näiteks verbid „näitama“, „värvima“ ja „ütleva“ ning asesõnad „minu“, „mulle“, „sinu“ ja „tema“. Samuti on hiljem sündinud lastel väike edumaa mõningate mängude ja harjumustega seotud sõnade osas („aitäh“, „head ööd“, „kuss!“, „lõunauinak“, „lähme sööma“, „oota“, „kull“ ja „tere“). Vähesel määral edestatakse esmasündinuid ka mõningate õues olevate asjade „kool“ ja „matk“) ning loomade („hamster“, „ilves“, „loom“) puhul. Ootuspäraselt nimetavad hiljem sündinud lapsed statistiliselt oluliselt rohkem sõnu „õde“ ja „vend“

Üksiklaste võrdlemisel suurematest peredest pärit lastega võib näha esimese grupi edumaad, kuid terviksõnavara tasandil ei osutu see erinevus statistiliselt oluliseks. Kolme MacArthuri testi sõnakategooria (loomad, mööbel ja ruumid ning sidesõnad) lõikes ületab üksiklaste eelis koos õdede ja vendadega kasvavate laste ees siiski ka statistilise olulisuse künnise. Konkreetsete sõnade osas on suuremate perede lapsed sarnased eelpoolmainitud hiljem sündinud lastele, kuigi erinevused üksiklastest ei ole enamasti statistiliselt olulised.

Uurides soo ja sünnijärjekorra ning soo ja peres olevate laste arvu koosmõju sõnavara suurusele, ilmnes, et üldiselt on poiste sõnavara suurem siis, kui tegemist on esmasündinute

või perekonna ainukeste lastega, kuid samas ei osutunud see erinevus statistiliselt oluliseks. Tüdrukute terviksõnavara osas sünnijärjekorrast tingitud erinevusi peaaegu ei esine. Erinevate MacArthuri testi sõnarühmade võrdluses on soo ja sünnijärjekorra koosmõju siiski tähelepanuväärsem: esimesena sündinud tüdrukud nimetavad statistiliselt oluliselt vähem asesõnu ja inimesi kui hiljem sündinud tüdrukud, poiste puhul on erinevused kahe grupi vahel nende sõnarühmade osas samuti olulised, kuid vastupidises suunas. Ülejäänud sõnarühmade puhul ütlevad esmasündinud soost sõltumata rohkem sõnu kui ülejäänud lapsed, kuid need erinevused ei ületa olulisuse nivood. Sõnavara suuruse osas ilmnes ka peres olevate laste arvu ja pere elukoha koosmõju.

Võib näha, et erinevate vanusekuude lõikes on koduvälistes lastehooldusasutustes käivate laste sõnavara üldiselt statistiliselt olulisel määral suurem kui koduste laste sõnavara, kuigi 28 kuu vanuste laste puhul on see efekt hoopis vastupidine. Sealjuures ilmnevad taaskord soolised erinevused: koduvälises lastehoius viibivate laste seas edestavad tüdrukud poisse, kuid koduvälistes lastehooldusasutustes mittekäivate laste hulgas on erinevused hoopis poiste kasuks. Samuti ütlevad hoolduses viibivad lapsed iga sõnarühma puhul statistiliselt oluliselt rohkem sõnu. Vaadeldes erinevusi koduvälises hoolduses viibimise ajas ning vanuses, mil lapsed seal käima hakkasid, selgub, et suurem sõnavara on lastel, kes viibivad hoolduses rohkem kui 20 tundi nädalas, sõltumata sellest, kas seal hakati käima enne või pärast esimest sünnipäeva. Samuti ilmneb hoolduses viibimise aja ning isa haridustaseme koosmõju sõnavara suurusele. Kuigi Andersson (2003) manitseb, et emalt mitte pärineva hoolduse mõju hindamisel liiga varases eas tuleks olla ettevaatlik, tundub koduvälisel lastehooldusel selle valimi puhul siiski olevat pigem positiivne mõju.

Samas võib koduvälise lastehoolduse positiivne mõju tuleneda asjaolust, et Eestis satuvad sinna tõenäoliselt varem sellised lapsed, kellel ei ole terviseprobleeme, mis nende kõne arengut häirida võiksid. Kuna tegemist on läbilõikeuurimusega, ei ole ka võimalik hinnata laste sõnavara suurust enne koduvälise hoolduse algust. Samuti on suur osa andmekogumisest toimunud just lasteaedade kaudu ja vähem näiteks arstide abiga.

Uurimuse teiseks kitsaskohaks võib pidada traditsioonilises mõttes maalaste vähesust – enamus väiksemate lapsi on tegelikult pärit suuremate linnade (enamjaolt Tallinna ja Tartu) lähiümbrusest. Nagu eelnevalt mainitud, on selliste perekondade igapäevaelu suure tõenäosusega tihedalt linnaga seotud.

Kasutatud kirjandus

- Andersson, B.-E. (1989). Effects of Public Day-Care: A Longitudinal Study. *Child Development*, 60, 857-886.
- Andersson, B.-E. (2003). Child Care and its Impact on Children 0-2 Years of Age. Commenting: Belsky, Howes, and Owen. In: Tremblay RE, Barr RG, Peters RDeV, eds. *Encyclopedia on Early Childhood Development [online]*. Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Childhood Development; 1-4.
- Belsky, J. (2005). Child Care and its Effect on Young Children (0-2). In: Tremblay RE, Barr RG, Peters RDeV, eds. *Encyclopedia on Early Childhood Development [online]*. Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Childhood Development; 1-6.
- Belsky, J. (2001). Emanuel Miller Lecture. Developmental Risks (Still) Associated with Early Child Care. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, Vol 42, No 7, 845-859.
- Berglund, E., Eriksson, M. ja Westerlund, M. (2005). Communicative Skills in Relation to Gender, Birth Order, Childcare and Socioeconomic Status in 18-month-old Children. *Scandinavian Journal of Psychology*, 46, 485-491.
- Bornstein, M. H. ja Cote, L. R. (2004). Expressive Vocabulary in Language Learners From Two Ecological Settings in Three Language Communities. *Infancy*, 7(3), 299-316.
- Bornstein, M. H., Hahn, C.-S. ja Haynes, M. O. (2004a). Specific and general language performance across early childhood: Stability and gender considerations. *First Language*, 24(3), 267-304.
- Bornstein, M. H., Leach, D. B. ja Haynes, M. O. (2004b). Vocabulary competence in first- and secondborn siblings of the same chronological age. *Journal of Child Language* 31, 855-873.
- Caldera, Y. M., Huston, A. C. ja O'Brien, M. (1989). Social interactions and play patterns of parents and toddlers with feminine, masculine and neutral toys. *Child Development*, 60, 70-76.
- Coleman, M., Ganong, L. H., Clark, J. M. ja Madsen, R. (1989). Parenting Perceptions in Rural and Urban Families: Is There a Difference? *Journal of Marriage and the Family*, 51, 329-335.
- Dollaghan, C. A., Campbell, T. F., Paradise, J. L., Feldman, H. M., Janosky, J. E. Pitcairn, D. N. ja Kurs-Lasky, M. (1999). Maternal Education and Measures of Early Speech and Language. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, Vol 42, 1432-1433

- Galsworthy, M. J., Dionne, G., Dale, P. S. ja Plomin, R. (2000). Sex differences in early verbal and non-verbal development. *Developmental Science* 3:2, 206-215.
- Hoff, E. (2003). The Specificity of Environmental Influence: Socioeconomic Status Affects Early Vocabulary Development Via Maternal Speech. *Child Development*, 74 (5), 1368-1378.
- Hoff-Ginsberg, E. (1991). Mother-Child Conversation in Different Social Classes and Communicative Settings. *Child Development*, 62, 782-796.
- Hyde, J. S. ja Linn, M. C. (1988). Gender differences in verbal ability: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 104, 53-69.
- Jones, C. P. & Adamson, L. B (1987) Language Use in Mother-Child and Mother-Child-Sibling Interactions. *Child Development*, 58, 356-366.
- NICHD Early Child Care Research Network (2003). Does Amount of Time Spent in Child Care Predict Socioemotional Adjustment During the Transition to Kindergarten? *Child Development*, 74 (4), 976-1005
- NICHD Early Child Care Research Network (2001). Nonmaternal care and family factors in early development: An overview of the NICHD Study of Early Child Care. *Applied Developmental Psychology* 22, 457-492.
- O'Brien, M. ja Nagle, K. J. (1987). Parents' speech to toddlers: the effect of play context. *Journal of Child Language*, 14, 269-279.
- Pine, J. M. (1995). Variation in Vocabulary Development as a Function of Birth Order. *Child Development*, 66, 272-281.
- Rheingold, H. L. ja Cook, K. V. (1975). The contents of boys' and girls' bedrooms as an index of parents' behavior. *Child Development*, 46, 459-463.
- Stennes, L. M., Burch, M. M., Sen, M. G. ja Bauer, P. J. (2005). A Longitudinal Study of Gendered Vocabulary and Communicative Action in Young Children. *Developmental Psychology*, 41(1), 75-88.
- Tulviste, T (2007) Variation in vocabulary development among Estonian children as a function of child's gender, birth order, child-care and parental education. In M Eriksson (Ed.), *Proceedings from the First European Network Meeting on the Communicative Development Inventories* (pp. 16-21). Gävle, Sweden: University of Gävle.
- Wehberg, S., Vach, W., Bleses, D., Thomsen, P., Madsen, T.O. ja Basbøll, H. (2008a). Danish children's first words: Analysing longitudinal data based on monthly CDI parental reports. *First Language*, 27, 361-383.

- Wehberg, S., Vach, W., Bleses, D., Thomsen, P., Madsen, T.O. ja Basbøll, H. (2008b). Girls talk about dolls and boys about cars? Analyses of group and individual variation in Danish children's first words. *First Language*, 28, 71-85.
- Williams, P. D., Soetjiningsih ja Williams, A. R. (2000). Balinese Mothers' Developmental Timetables for Young Children. *Western Journal of Nursing Research*, 22(6), 717-735.

Lisa 1. Soostereotüüpsete sõnade tabel.

Maskuliinsed sõnad	P vs T	Feminiinsed sõnad	T vs P
Onu	$z=-3,85$, $p<0,01$	Tädi	$z=3,63$, $p<0,01$
Tuletõrjeauto	$z=3,33$, $p<0,01$	Hoidja	$z=1,09$, $p<0,28$
Haamer	$z=2,51$, $p<0,02$	Kleit	$z=12,06$, $p<0,01$
Poiss	$z=-2,35$, $p<0,01$	Tüdruk	$z=4,39$, $p<0,01$
Vanaisa	$z=-4,75$, $p<0,01$	Vanaema	$z=4,00$, $p<0,01$
Mees	$z=-1,50$, $p<0,13$	Naine	$z=1,62$, $p<0,28$
Isa	$z=-1,75$, $p<0,08$	Ema	$z=0,48$, $p<0,63$
Vend	$z=-2,82$, $p<0,01$	Õde	$z=2,12$, $p<0,04$
Traktor	$z=0,77$, $p<0,44$	Sukkpüksid	$z=5,35$, $p<0,01$
Peenis	$z=6,83$, $p<0,01$	Häbe	$z=6,60$, $p<0,01$
Püksid	$z=-3,95$, $p<0,01$	Kaelakee	$z=3,84$, $p<0,01$
Klots	$z=-3,59$, $p<0,01$	Nukk	$z=9,49$, $p<0,01$
Mootorratas	$z=0,61$, $p<0,54$	Kasvataja	$z=3,22$, $p<0,01$
Politseinik	$z=0,63$, $p<0,53$	Kott	$z=4,59$, $p<0,01$

Märkus: Kalkkirjas on välja toodud sõnad, mis on Stennesi jt (2005) jaotusest erinevad paksus kirjas on välja toodud sõnad, mida käesolevas valimis kasutatakse soostereotüüpseti statistiliselt olulisel määral. P ja T tähistavad poisse ja tüdrukuid.